

NGOẠI NGỮ VỚI BẢN NGỮ

VỀ DẠY DỊCH MÁY CHO SINH VIÊN CHUYÊN NGỮ
NGUYỄN NGỌC HẢI*

TÓM TẮT: Sự phát triển với tốc độ khủng khiếp về công nghệ thông tin, công nghệ điện tử, công nghệ bán dẫn và Internet cùng với sự bùng nổ của nhu cầu dịch thuật do quá trình toàn cầu hóa (globalization) và địa phương hóa (localization) đã thúc đẩy dịch máy (Machine translation) phát triển nhanh chóng và ngày càng phổ biến trong giới dịch thuật chuyên nghiệp, trong giới khoa học, những người bình thường có tiếp xúc với ngoại ngữ, trong sinh viên, học sinh đặc biệt là rất phổ biến trong sinh viên chuyên ngữ. Trước thực trạng đó, song song với việc giúp sinh viên phát triển được kỹ năng ngôn ngữ, kiến thức ngôn ngữ, kỹ năng dịch truyền thống (human translation skills), giáo viên chuyên ngữ buộc phải thay đổi nếp suy nghĩ về dịch máy, phải trau dồi kiến thức về dịch máy mà còn phải cung cấp kiến thức đó cho sinh viên và hướng dẫn họ thực hành dịch máy sao cho sinh viên của chúng ta, khi ra trường, có các kỹ năng ngôn ngữ, kiến thức ngôn ngữ cũng như có cả kỹ năng dịch truyền thống và kỹ năng dịch máy để đáp ứng được đòi hỏi ngày càng cao của hoạt động dịch thuật trong một môi trường việc làm đầy cạnh tranh sau này. Bài viết này là phần tiếp theo của bài báo “Một số vấn đề về dịch máy”, trong số 5(353) 2024 của Tạp chí Ngôn ngữ và đời sống. Trong bài báo này, chúng tôi nghiên cứu thực trạng sinh viên chuyên ngữ sử dụng dịch máy (phần mềm dịch thuật), sự cần thiết phải dạy sinh viên chuyên ngữ về dịch máy và xin nêu ra một số ý kiến về dạy dịch máy cho sinh viên chuyên ngữ.

TỪ KHÓA: dịch máy; thực trạng sử dụng dịch máy; sự cần thiết phải dạy dịch máy cho sinh viên chuyên ngữ; ảnh hưởng của sử dụng dịch máy.

NHẬN BÀI: 19/05/2025.

BIÊN TẬP-CHỈNH SỬA-DUYỆT ĐĂNG: 12/06/2025

1. Đặt vấn đề

Vào những năm cuối thế kỷ 20 và hai thập kỷ đầu của thế kỷ 21, nhờ vào sự phát triển như vũ bão của công nghệ điện tử, công nghệ bán dẫn, công nghệ thông tin, Internet và các ngành khoa học khác cũng như sự bùng nổ về nhu cầu dịch thuật do đòi hỏi cấp thiết của toàn cầu hoá về kinh tế và các lĩnh vực khác của xã hội, dịch máy (MT), các phần mềm dịch thuật (CAT) ngày càng phổ biến trên phạm vi toàn cầu không những trong giới dịch thuật chuyên nghiệp, sinh viên đại học và đặc biệt là sinh viên chuyên ngữ mà còn phổ biến tới tận những người dân bình thường khi cần tiếp xúc với người nước ngoài, với ngoại ngữ. Điều đó bắt buộc những người đào tạo biên-phiên dịch, giáo viên chuyên ngữ phải có sự thay đổi cách nhìn nhận về dịch máy (MT) và đã đến lúc chúng ta phải dạy cho sinh viên về dịch máy, về những điểm mạnh, điểm yếu của dịch máy cũng như tác hại của sử dụng dịch máy không đúng phương pháp, không đúng lúc. Giáo viên chuyên ngữ phải đề cập và dạy về dịch máy như thế nào, giai đoạn nào và trong môn học nào để sinh viên chuyên ngữ vừa có kiến thức, khả năng ngôn ngữ vừa phát triển được các kỹ năng ngôn ngữ, kỹ năng dịch (human translation skills) và thành thạo tích hợp dịch máy (MT) và các phần mềm hỗ trợ dịch thuật (CAT), các thiết bị điện tử để cuối cùng họ sẽ trở thành những Người biên-phiên dịch 4.0. (Human translator 4.0- Jakup Absolon- 2019) trong một môi trường công việc tương lai đầy cạnh tranh. Đây cũng chính là nội dung và mục đích của bài viết này.

Bài viết này là phần tiếp theo của bài viết “Một số vấn đề về dịch máy” đăng trên Tạp chí Ngôn ngữ & Đời sống số 5 (353) 2024. Bài viết đề cập đến quá trình thành, phát triển của dịch máy và phương pháp dịch máy; điểm mạnh và điểm yếu của dịch máy và một số đối tượng sử dụng dịch máy. Bài viết này gồm năm phần 1) Đặt vấn đề; 2) Thực trạng sử dụng dịch máy trong sinh viên chuyên ngữ; 3) Sự cần thiết phải dạy dịch máy cho sinh viên chuyên ngữ; 4) Một số ý kiến về dạy dịch máy cho sinh viên chuyên ngữ; và 5) Kết luận.

*Đại học Phenikaa; Email: ngochai213d@gmail.com

2. Thực trạng sử dụng dịch máy trong sinh viên chuyên ngữ

Trong khi giảng dạy cho sinh viên chuyên ngữ (SV) tại Đại học Phenikaa, chúng tôi nhận thấy một hiện tượng rất phổ biến là SV thường xuyên sử dụng dịch máy (phần mềm dịch thuật) trong chuẩn bị bài ở nhà và cả trong giờ học các môn nghe, nói, đọc, viết, dịch lí thuyết tiếng và các môn khác. Việc này có ảnh hưởng tiêu cực đến quá trình phát triển kĩ năng thực hành tiếng và thực hành dịch khi SV chưa có kiến thức về dịch máy (hay phần mềm dịch thuật), không nắm vững được điểm mạnh và hạn chế của dịch máy, chưa biết cách tương tác với dịch máy và không hiểu hết tác động tiêu cực của dịch máy khi sử dụng không đúng chỗ, không đúng lúc và không đúng mục đích.

2.1. Cách thức tiến hành

Chúng tôi đã tiến hành khảo sát thực trạng sử dụng dịch máy đối với 387 SV, gồm có: Khoa tiếng Anh: 231 SV; Khoa tiếng Trung Quốc: 54 SV; Khoa tiếng Pháp: 35 SV; Khoa tiếng Hàn: 34 SV; và Khoa tiếng Nhật: 33 SV. Bên cạnh đó, chúng tôi cũng phỏng vấn và khảo sát 27 giáo viên dạy chuyên ngữ các thứ tiếng Anh, Pháp, Nhật, Trung Quốc và Hàn Quốc. Các đối tượng trả lời các câu hỏi, trả lời phiếu khảo sát về hiểu biết của cá nhân mình về dịch máy; về thực trạng SV chuyên ngữ sử dụng dịch máy tại Đại học Phenikaa; và về vấn đề giáo viên chuyên ngữ có cần thiết phải dạy dịch máy cho SV chuyên ngữ hay không.

2.2. Kết quả và bàn luận

Bảng 1:

Bạn có bao giờ nghe đến dịch máy bao giờ chưa?				Chưa	39	Có	348
Nếu có, bạn có biết tên phần mềm dịch thuật nào không?				Không	44	Có	304
Nếu có, tên phần mềm dịch thuật bạn biết là gì?							
Google Translate	Microsoft Translator	Baidu Translate	ChatGPT	Deepseek	Papago		
213	14	17	46	37	21		

Nhận xét:

Trong số 387 SV được khảo sát, có đến 348 SV đã từng biết đến dịch máy chiếm 89,9% và trong số 348 SV đã nghe đến dịch máy thì có đến 304 người biết tên của các phần mềm dịch thuật chiếm 87,3% và một số người biết đến tên của hơn một phần mềm dịch thuật. Tuy nhiên, qua các tên phần mềm dịch thuật mà SV nêu ra có đến tên của một số phần mềm máy tính hỗ trợ dịch thuật. Như vậy, có đến 159 SV (52,3%) chưa phân biệt được sự khác nhau giữa phần mềm dịch thuật hay dịch máy (MT) và phần mềm máy tính hỗ trợ dịch thuật (CAT).

Số liệu cho thấy hầu hết SV đã biết đến dịch máy (phần mềm dịch thuật) và biết rõ tên các phần mềm dịch thuật. Đây chủ yếu là các phần mềm dịch thuật không mất tiền và rất phổ biến trên mạng Internet. Còn 52,3% SV không phân biệt được sự khác nhau giữa phần mềm dịch thuật và các phần mềm máy tính hỗ trợ dịch thuật, điều này cho thấy nhận thức của học sinh về dịch máy vẫn còn hạn chế. Các số liệu trên cũng phù hợp với 27/27 (100%) giáo viên chuyên ngữ nhận xét là SV chuyên ngữ ở các lớp họ dạy có sử dụng phần mềm dịch thuật hay dịch máy (MT).

Bảng 2:

Hiện nay, bạn có sử dụng phần mềm dịch thuật nào không?				Không	44	Có	260
Nếu có, tên của phần mềm dịch thuật đó là gì?							
Google Translate	Microsoft Translator	Baidu Translate	ChatGPT	Deepseek	Papago		
192	13	15	35	32	17		

Nhận xét:

Trong số 387 SV có đến 260 người sử dụng các phần mềm dịch thuật, chiếm 67,1%. Con số này cũng cho thấy một tỉ lệ SV sử dụng phần mềm trong học tập là rất lớn. Cũng như bảng trên, các phần mềm dịch thuật mà SV sử dụng đều là các phần mềm miễn phí rất phổ biến trên mạng Internet và một số đối tượng sử dụng hơn một phần mềm dịch thuật.

Bảng 3:

Lần đầu tiên bạn biết và sử dụng phần mềm dịch thuật từ khi nào?				
Ở trường phổ thông	Năm thứ nhất	Năm thứ hai	Năm thứ ba	Năm thứ tư
257	53	20	18	0
Lúc bắt đầu, có ai hướng dẫn hoặc khuyến khích bạn sử dụng phần mềm dịch thuật không? Nếu có, ai?				
Không	Có	Bạn bè	Giáo viên	Người có kinh nghiệm dịch thuật
117	143	113	89	27

Nhận xét:

Trong số 348 SV biết đến và sử dụng phần mềm dịch thuật, thì có đến 319 SV biết và sử dụng phần mềm dịch thuật từ khi còn học ở trường phổ thông và ngay năm thứ nhất (chiếm 89%) cũng như không ai hướng dẫn (117) hoặc bạn bè hướng dẫn (113) chiếm 66%. Ngoài ra, trong số các SV trả lời là giáo viên hướng dẫn sử dụng dịch máy lần đầu tiên (89/2 5,5%) đều là các SV biết và sử dụng dịch máy khi còn học ở trường phổ thông, như vậy giáo viên hướng dẫn các sử dụng dịch máy lần đầu tiên là giáo viên phổ thông. Đây là con số đáng báo động, vì SV biết và sử dụng dịch máy ngay từ rất sớm khi họ chưa phát triển đầy đủ các kỹ năng thực hành tiếng và chưa hề học dịch, cũng như không có ai hướng dẫn, chứng tỏ các SV khó có thể có nhận thức đúng về dịch máy. Hơn nữa, số SV này thường có đề cao vai trò của mình vào máy tính, công nghệ, dịch máy và thường xuyên sử dụng dịch máy cho dù giáo viên khuyến cáo là không nên lạm dụng dịch máy.

Bảng 4:

Dạng 1:

Có ai ngăn cấm hay khuyên bạn không nên dùng phần mềm dịch thuật không?		Không	123	Có	181
Nếu có, Ai?					
Giáo viên	Người có kinh nghiệm dịch thuật		Bạn bè		
109	31		41		
Lí do học đưa ra khi ngăn cấm hoặc khuyên bạn không nên dùng phần mềm dịch thuật?					
Dùng PMDT sẽ ảnh hưởng đến phát triển kĩ năng thực hành ngoại ngữ ở những năm đầu đại học.	PMDT dịch không đúng như người dịch nhất là các yếu tố văn hoá, thành ngữ và thuật ngữ		Dùng quá thường xuyên PMDT sẽ ảnh hưởng đến phát triển kĩ năng thực hành tiếng, thực hành dịch		
126	108		101		

Nhận xét:

Cả SV và giáo viên đã nhận thấy điểm yếu của dịch máy cũng như ảnh hưởng của việc sử dụng dịch máy có thể có ảnh hưởng tiêu cực tới sự phát triển các kỹ năng thực hành tiếng và thực hành dịch. Tuy nhiên, lại có đến 123 SV thường xuyên sử dụng dịch máy nhưng có không ai ngăn cản hoặc khuyên bảo họ chưa nên sử dụng dịch máy vào lúc này. Điều này cũng trùng hợp với kết quả và khảo sát đối từ phía giáo viên: có đến 96,3% giáo viên không khuyến khích SV sử dụng dịch máy và giải thích rõ lí do (trùng tự như trên). Có đến 66,7% giáo viên cho rằng, sử dụng phần mềm dịch thuật ảnh hưởng đến việc phát triển các kỹ năng ngôn ngữ; 29,6% giáo viên cho rằng chất lượng dịch máy không đạt yêu cầu; và 77,8% giáo viên cho rằng, SV chưa đến lúc sử dụng dịch máy hay phần mềm dịch thuật khi họ chưa được trang bị kiến thức về dịch máy và chưa phát triển một cách tương đối về kỹ năng ngôn ngữ.

Bảng 5:

Bạn sử dụng phần mềm dịch thuật với mục đích gì?		
Chuẩn bị bài môn dịch	Làm bài tập môn dịch	Đọc hiểu/ viết
160	166	101

Nhận xét:

SV đã lạm dụng dịch máy. Việc này vừa vi phạm về mặt đạo đức khi sử dụng dịch máy để chuẩn bị bài và làm bài tập môn dịch mà giáo viên yêu cầu vừa ảnh hưởng đến phát triển kỹ năng dịch của họ. Tương tự, SV còn sử dụng dịch máy ở các môn đọc hiểu và viết. Việc này rõ ràng ảnh hưởng đến quá trình dạy-học ngoại ngữ trên lớp cũng như ảnh hưởng tiêu cực đến phát triển kỹ năng thực hành tiếng của mỗi SV.

Bảng 6:

Trước khi sử dụng phần mềm dịch, bạn có xử lý trước (pre-editing) văn bản nguồn không?		Không	66	Có	194
Nếu có, bạn chỉnh sửa cái gì?					
Thuật ngữ/thành ngữ	Ngữ pháp khó	Các yếu tố văn hoá			
109	111	117			
Sau khi phần mềm dịch thuật xong, bạn có xem và sửa lại bản dịch không (post-editing)?		Không	39	Có	221
Nếu có, bạn xem lại và sửa chỗ nào và cái gì?					
Thuật ngữ/ thành ngữ	Ngữ pháp khó	Các yếu tố văn hoá			
133	139	146			

Nhận xét:

Trong số 260 SV có sử dụng dịch máy, đa số đã có ý thức chỉnh sửa trước (194/74,6%) các yếu tố mà dịch máy gặp khó khăn và cũng có ý thức chỉnh sửa sau (221/85%) để chất lượng bản dịch được tốt hơn. Con số này cũng cho thấy, các SV vẫn chưa nắm vững loại hình, phương pháp dịch máy vì các máy dịch thông kê và dịch máy neuron, việc chỉnh sửa trước đôi khi không cần thiết. Nhưng dù sao, các SV này đã có ý thức được là chất lượng dịch máy không cao và cần có sự can thiệp của người dịch.

Như vậy, qua kết quả khảo sát thực trạng sử dụng máy dịch trong SV đang học các ngoại ngữ tại Đại học Phenikaa cho thấy, đa số sinh viên không chỉ sử dụng dịch máy (phần mềm dịch thuật) mà còn sử dụng từ rất sớm, từ khi còn học ở trường phổ thông hoặc từ năm thứ nhất. Việc này ảnh hưởng rất nhiều đến học tập ngoại ngữ, phát triển kỹ năng tiếng cũng như phát triển kỹ năng dịch của chính sinh viên khi ở cấp đại học.

3. Sự cần thiết phải dạy dịch máy cho sinh viên chuyên ngữ

Trước thực trạng và xu hướng phát triển và phổ biến của dịch máy và đa số SV sử dụng dịch máy như vậy, chúng tôi nhận thấy rằng, *đã đến lúc chúng ta phải dạy dịch máy cho SV ở các mức độ, ở các thời điểm phù hợp.*

Có đến 304 SV chiếm 87,3% và 85,2% giáo viên cho rằng, cần thiết phải dạy dịch máy cho SV. Chỉ có, 22,3% SV cho rằng, không cần thiết phải dạy vì phần mềm dịch máy dễ sử dụng nên không cần phải học. Còn 14,8% giáo viên cho rằng, không nên dạy SV về dịch máy và cần cách ly hoặc cấm SV sử dụng dịch máy.

Tuy nhiên, Schaler và Kingcott, trong cuốn “Computer-Aided Translation Technology-A Practical Introduction”, (Lynne Bowker et al, 2002, tr.34), đều cho rằng, người phiên dịch truyền thống cần phải thay đổi nhận thức về dịch máy cũng như cần phải tích hợp công nghệ dịch vào chương trình đào tạo phiên dịch; và rằng nếu các vấn đề liên quan đến dịch máy không được tích hợp vào chương trình đào tạo phiên dịch, thì e rằng sẽ có mối nguy hiểm hiện hữu là quá trình đào tạo phiên dịch ở trường đại học sẽ xa rời thực tiễn, bị gạt ra ngoài lề và cơ bản là không phù hợp với hoạt động dịch trong thực tế.

Như vậy, ý kiến đa số SV và giáo viên, cũng như ý kiến của chúng tôi cho rằng chúng ta cần phải dạy, hướng dẫn sinh viên chuyên ngữ về dịch máy và sử dụng dịch máy.

3.1. Dạy dịch máy cho sinh viên chuyên ngữ để không ảnh hưởng đến quá trình phát triển các kỹ năng ngôn ngữ của sinh viên.

Việc đa số SV biết đến và sử dụng dịch máy cũng là điều không có gì quá ngạc nhiên, tuy nhiên vấn đề là ở chỗ, số SV này sử dụng dịch máy không đúng phương pháp, không đúng mục đích và không đúng thời điểm sẽ có tác động tiêu cực cho việc phát triển các kỹ năng ngôn ngữ-nghe, nói, đọc và viết cũng như phát triển kỹ năng dịch của SV chuyên ngữ ở bậc đại học.

Thiết nghĩ, SV không nên sử dụng dịch máy và lạm dụng sử dụng dịch máy khi chưa có đầy đủ kiến thức về dịch máy, về sự hình thành và phát triển, các phương pháp dịch máy, những hạn chế của dịch máy và các biện pháp khắc phục. Nếu không, sử dụng dịch máy sẽ ảnh hưởng đến phát triển các kỹ năng ngôn ngữ như các kỹ năng nghe, nói, đọc, viết và dịch của họ. Phương pháp giảng dạy, các bài trong giáo trình và các bài tập từ nhỏ đến lớn của giáo viên chuyên ngữ đều nhằm phát triển các kỹ năng ngôn ngữ nghe, nói, đọc, viết và dịch của mỗi SV. Ví dụ, trong môn viết, SV phải tự phát triển kỹ năng phát triển ý tưởng (công não), kết hợp các ý, các cụm từ, các câu tạo thành những cụm từ dài hơn, nhiều hình ảnh hơn, tạo thành câu ghép và câu phức; rồi đến dàn ý (outline) của đoạn văn (paragraph) hoặc bài luận (essay). Sau đó, SV sẽ viết thành đoạn văn hoặc bài luận đúng cấu trúc, dàn ý đã xác định sẵn. Nhưng nếu SV lại sử dụng dịch máy viết hộ luôn đoạn văn hoặc bài luận thì vô hình chung, chính họ đã tự tước đi hình thành các kỹ năng ngôn ngữ trên, cơ hội giao tiếp bằng ngoại ngữ (Opportunity to communicate in foreign language-FLOTC), dần dần họ tự làm giảm đi tâm lý sẵn sàng giao tiếp bằng ngoại ngữ (Willingness to communicate in foreign language-FLWTC) và họ không luyện tập, hình thành và phát triển được kỹ năng ngôn ngữ (language skills) cũng như kỹ năng dịch (human translation skills) cho chính bản thân mình.

Trái lại, trong một thử nghiệm được Kizito Tekwa nêu ra trong cuốn “Machine Translation and Foreign Language Learning (2023, tr.11-19), nếu được hướng dẫn cẩn thận thì chính dịch máy (MT) và công cụ hỗ trợ dịch thuật (CAT) thì người học ngoại ngữ sẽ phát triển được sự sẵn sàng tham gia giao tiếp bằng ngoại ngữ (FLWTC) cũng như tận dụng và phát huy được các cơ hội giao tiếp bằng ngoại ngữ (FLOTC).

Như vậy, nếu SV sử dụng dịch máy khi chưa nắm vững kiến thức về dịch máy, điều này có thể ảnh hưởng đến phát triển các kỹ năng ngôn ngữ của họ. Nhưng nếu họ có kiến thức về dịch máy và được hướng dẫn cụ thể, sử dụng dịch máy trong dạy-học ngoại ngữ lại có kết quả tích cực. Từ đó suy ra, chúng ta cần phải cung cấp kiến thức về dịch máy, các phương pháp dịch máy, hạn chế của dịch máy để sinh viên tự giác hạn chế sử dụng dịch máy khi không cần thiết và phải biết cách sử dụng dịch máy sao cho hiệu quả.

3.2. *Dạy dịch máy cho sinh viên chuyên ngữ để sinh viên có khả năng đáp ứng được với yêu cầu thực tế của hoạt động dịch*

Quá trình quốc tế hoá, toàn cầu hoá và địa phương hoá tạo áp lực dịch thuật cực kì lớn lên người dịch vẫn chưa có dấu hiệu thuyên giảm. Nhằm duy trì khả năng cạnh tranh và tăng lợi nhuận, các công ty hoạt động trên nhiều lĩnh vực khác nhau tăng cường địa phương hoá các sản phẩm cũng các trang mạng của công ty. Ngoài ra, các công ty nhận thấy rằng họ sẽ thất bại và mất thị trường nếu hoạt động dịch thuật của công ty không đáp ứng nhu cầu mở rộng thị trường quốc tế. Điều đó bắt buộc hoạt động dịch ngày càng phải nhanh hơn, nhiều hơn, kết quả là các công ty buộc phải tìm kiếm thêm nhân viên dịch chuyên nghiệp có khả năng dịch nhanh, nhiều để đáp ứng được yêu cầu phát triển của công ty. Điều đó khó có thể đạt được vì công ty sẽ phải trả nhiều tiền hơn. Tuy nhiên, các nhân viên dịch chuyên nghiệp của công ty vẫn có thể giải quyết vấn đề này bằng cách sử dụng dịch máy và chỉ cần biên tập bản dịch cuối cùng và đưa đi in ấn (Lynne Bowker et al, 2002, tr.34). Nhờ vào những tiến bộ về khoa học công nghệ, về phương pháp và công nghệ dịch máy, về công nghệ bán dẫn, điện tử và đặc biệt là Internet, các nhân viên dịch thuật của các công ty vẫn đáp ứng được yêu cầu ngày càng tăng của công ty.

Thực tế là trên thị trường hiện nay nhiều công ty dịch thuật, đặc biệt là các công ty dịch thuật trực tuyến nước ngoài thường sử dụng dịch máy rồi chỉ thuê người dịch chuyên nghiệp hiệu đính nhằm đáp ứng được yêu cầu về thời gian, giá cả và chất lượng bản dịch. Theo Lynne Bowker et al (1998, tr.154 và 155), nhiều công ty dịch thuật, trung tâm dịch thuật, phòng dịch thuật của các cơ quan lớn

chẳng hạn như SAP, một công ty phần mềm lớn nhất châu Âu, Lotus Development, Oracle, Corel và Translation Service của Liên minh châu Âu ngày càng sử dụng nhiều dịch máy trong công việc hàng ngày và có rất ít nhân viên dịch thuật chuyên nghiệp làm việc. Thậm chí, Trung tâm Tình báo Không quân Quốc gia Mỹ (NAIC) chỉ tuyển dụng nhân viên có khả năng biên tập trước (Pre-editing) và biên tập sau (Post-editing) các bản dịch máy, nhân viên máy tính và các chuyên gia ngôn ngữ (Lynne Bowker et al, 1998, tr.154).

Như vậy, có thể thấy, việc sử dụng dịch máy trong hoạt động dịch thuật ngày càng tăng là do nhu cầu thúc đẩy (need-driven) chứ không phải là do nhu cầu nghiên cứu (research-driven) về dịch máy thúc đẩy; và rằng nếu người dịch không thay đổi để thích nghi, họ có thể không thể cạnh tranh được trong tình hình mới (Lynne Bowker et al, 2002, tr.24).

Suy cho cùng, theo Lynne Bowker(et al, 1998, tr.151), không chỉ người dịch, mà cả những người đào tạo phiên dịch cũng cần phải thay đổi về nhận thức, thay đổi nếp suy nghĩ về dịch máy, vừa phải tự trau dồi kiến thức, thực hành về dịch máy cũng như cung cấp cho người học kiến thức và hướng dẫn học thực hành dịch máy để không sẽ tự loại bản thân mình và cả người học của mình ra khỏi hoạt động dịch thuật ngày càng cạnh tranh trong tương lai.

4. Một số ý kiến về dạy dịch máy cho sinh viên chuyên ngữ

Trước thực trạng phát triển và phổ biến của dịch máy, trước việc đa số SV chuyên ngữ sử dụng dịch máy như vậy, chúng tôi nhận thấy rằng *đã đến lúc chúng ta phải dạy dịch máy cho SV chuyên ngữ*.

Thứ nhất, để SV có kiến thức về dịch máy, biết được điểm mạnh và hạn chế của dịch máy và biết tương tác với dịch máy; và nhất là họ *tự nhận thức* được khi nào cần sử dụng dịch máy và khi nào không sử dụng dịch máy sao cho việc sử dụng dịch máy không ảnh hưởng đến hình thành và phát triển các kỹ năng ngôn ngữ khác.

Thứ hai, dạy dịch máy cho SV để họ vừa giỏi kỹ năng dịch truyền thống (human translation skills) vừa giỏi dịch máy để họ có thể thích nghi, đương đầu được với thế giới việc làm đầy cạnh tranh sau khi ra trường.

Chúng tôi có một số ý kiến về việc dạy dịch máy cho sinh viên chuyên ngữ như sau:

Ý kiến thứ nhất, trước hết giáo viên ngoại ngữ phải thay đổi nếp suy nghĩ tiêu cực của chính mình về dịch máy. Nếp suy nghĩ này được hình thành theo sau ngay sự thất vọng về việc không thể đạt được dịch máy tự động chất lượng cao và nhiều cơ sở đào tạo biên dịch đã tối thiểu hoá dạy công nghệ mà chú trọng vào dạy các vấn đề khác của dịch. Tình trạng này còn kéo dài cho đến tận ngày nay (Lynne Bowker, et al., 2002, tr.32). Theo Lynne Bowker, “Tôi đã phát hiện mức độ tự mãn nhất định trong một vài giáo viên dạy dịch, vì họ chứng kiến rằng trong suốt mấy chục năm qua ảnh hưởng của dịch máy là không đáng kể và họ nghĩ rằng dịch thuật phần lớn vẫn được thực hiện theo phương pháp truyền thống trong một thời gian dài nữa”. Giáo viên dạy ngoại ngữ cố gắng ngăn chặn SV sử dụng dịch máy bằng nhiều cách thay cho việc cung cấp cho các SV kiến thức về dịch máy, không hướng dẫn SV sử dụng dịch máy thế nào, khi nào và tương tác với dịch máy như thế nào để chất lượng dịch máy tốt lên. Theo Reinhard Scharler, “những người cho rằng chất lượng dịch máy không dùng được hoặc chất lượng bản dịch máy chưa bằng được sản phẩm do con người dịch ra do họ bảo thủ, giữ nếp suy nghĩ cũ và có thể thiếu thông tin và kiến thức về dịch máy”. Vì thế, việc thay đổi quan điểm của người dịch là cần thiết, tự trang bị cho mình kiến thức và thực hành dịch máy nếu họ không muốn tự loại bỏ mình khỏi lĩnh vực thú vị và sinh lời nhất trong hoạt động dịch thuật. Tác giả cũng gợi ý rằng việc thay đổi quan điểm này có thể được thực hiện thông qua việc “tích hợp dạy công nghệ dịch (dịch máy) ở tất cả các trình độ của các khoá đào tạo biên dịch” (Lynne Bowker, 1998, tr.151).

Ý kiến thứ hai, đã đến lúc chúng ta phải dạy dịch máy cho SV chuyên ngữ. Chúng ta không muốn cũng không được vì đa số học sinh đã sử dụng dịch máy, nhưng họ có thể đã và đang sử dụng dịch máy không đúng lúc, đúng mục đích và không đúng phương pháp; và thực tế là đã ảnh hưởng tiêu cực đến quá trình dạy và học ngoại ngữ. Chính vì thế, khi đề cập đến sự cần thiết về dạy dịch máy,

Lynne Bowker trích dẫn câu nói của Haynes “Nếu chúng ta không dạy cho học sinh về dịch máy, có thể cơ hội học dịch máy của học sinh cũng mất theo” (Lynne Bowker, 2002, tr.32).

Chúng ta phải dạy dịch máy tích hợp vào chương trình khoá học, nhưng mỗi giai đoạn nội dung và phương pháp chúng ta dạy khác nhau, chúng tôi đưa ra một số gợi ý sau:

- Những năm đầu học đại học chuyên ngữ khi SV học các môn thực hành tiếng nhằm phát triển các kỹ năng thực hành tiếng, kiến thức và kỹ năng thực hành tiếng cực kỳ có ích cho phát triển kỹ năng dịch cho SV giai đoạn sau. Với nếp nghĩ, quan điểm về dịch máy đã thay đổi, giáo viên ngoại ngữ lúc này dạy SV kiến thức chung về dịch máy, điểm mạnh và điểm yếu của dịch máy, đặc biệt là những tác động tiêu cực của dịch máy đến việc phát triển kỹ năng tiếng của SV, từ đó khuyến bảo học sinh ở giai đoạn này không nên sử dụng dịch máy. Nếu SV có kiến thức và nhận thức đúng về dịch máy thì ở giai đoạn này, nếu sử dụng, họ sẽ tự giác sử dụng đúng lúc, đúng phương pháp và sẽ không lạm dụng dịch máy nữa. Trong các buổi phỏng vấn và kết quả khảo sát giáo viên chuyên ngữ, có đến 48,1% giáo viên cho rằng, tất cả giáo viên dạy chuyên ngữ đều phải có kiến thức về dịch máy và sẵn sàng dạy dịch máy cho SV; và có đến 26% giáo viên cho rằng, cần phải cung cấp kiến thức về dịch máy cho SV ngay từ năm thứ nhất hoặc năm thứ hai.

- Khi SV bắt đầu học dịch, trong môn Nhập môn Biên-phiên dịch hay còn gọi là Lý thuyết dịch, chúng ta vừa cung cấp học sinh kiến thức về lý thuyết dịch, về các nguyên tắc dịch, quy trình dịch, phương pháp dịch, v.v. để giúp người học có kiến thức và kỹ năng dịch truyền thống (người dịch) vừa luôn luôn liên hệ những kiến thức này với dịch máy. Ví dụ, những nguyên tắc nào, khâu nào trong quy trình dịch, phương pháp nào, loại hình văn bản nào phù hợp thực hành dịch máy với những thí dụ cụ thể. Đặc biệt, giảng dạy kỹ về tính tự nhiên của ngôn ngữ trong bản dịch vì đây chính là kiến thức cần thiết cho chỉnh sửa sau (post-editing) trong dịch máy, v.v. Tuy nhiên, chúng tôi cũng khuyến nghị rằng, trong môn Lý thuyết dịch, cần phải có một bài hoặc một chương về lý thuyết dịch máy, về lịch sử phát triển, phương pháp, điểm yếu của dịch máy, những lỗi dịch máy thường gặp, về chỉnh sửa trước (pre-editing), chỉnh sửa sau (post-editing) trong dịch máy và về các phần mềm máy tính hỗ trợ dịch thuật (CAT), v.v. Về vấn đề này, có đến 40,7% giáo viên trong phỏng vấn và khảo sát cho rằng, SV được dạy về dịch máy vào năm thứ ba, khi học sinh bắt đầu học dịch và đã tương đối phát triển được các kỹ năng ngôn ngữ; và 48,1% cho rằng giáo viên dạy lý thuyết dịch và giáo viên dạy môn thực hành dịch sẽ dạy dịch máy cho sinh viên chuyên ngữ.

- Khi dạy các học phần thực hành dịch đầu, mặc dù khi dạy chúng ta vẫn có liên hệ với dịch máy, nhưng chúng ta vẫn chưa dạy thực hành dịch máy trên lớp, mà vẫn dạy SV thực hành dịch truyền thống và áp dụng lý thuyết dịch truyền thống để phát triển kỹ năng biên dịch và phiên dịch truyền thống (human translation skills). Lý do là vì, kỹ năng dịch truyền thống là căn bản, chỉ có người dịch có kỹ năng dịch truyền thống (human translations skills) giỏi thì mới có thể là người chỉnh sửa (post-editor) bản dịch máy tốt được. “Mặc dù dịch máy đạt được nhiều tiến bộ như thế nào đi chăng nữa, ít nhất là trong thời gian trước mắt, người dịch vẫn giữ vai trò quan trọng trong hoạt động dịch thuật” (Lynne Bowker, 2002, tr.25).

- Trong học phần dịch nâng cao cuối cùng, giáo viên vừa dạy thực hành dịch truyền thống vừa cho SV thực hành dịch máy, sử dụng các phần mềm máy tính hỗ trợ dịch thuật (computer-assisted/aided translation-CAT) ngay trên lớp. Dưới sự hướng dẫn của giáo viên, SV bắt đầu thực hành dịch máy, cả biên dịch và phiên dịch, thực hành chỉnh sửa bản dịch máy, thảo luận và nhận xét chất lượng bản dịch máy thô (unedited) và bản dịch đã được chỉnh sửa (edited) của bạn trong lớp, và giáo viên đưa ra nhận xét để cả lớp có bản dịch tối ưu cuối cùng.

Đây là giai đoạn chúng ta đào tạo ra người phiên dịch chuyên nghiệp, cho nên họ cần có kiến thức ngôn ngữ, kỹ năng thực hành tiếng và áp dụng kiến thức lý thuyết dịch vào thực hành truyền thống, vào thực hành dịch máy và có khả năng chỉnh sửa bản dịch máy để bản dịch có chất lượng có thể chấp nhận được. Cho dù dịch máy có nhanh và có nhiều tiến bộ như thế nào cũng không thể biến một người dịch kém thành một người dịch giỏi, trong khi đó, người dịch giỏi có thể làm cho chất lượng bản dịch máy tốt lên được. Điều này nhấn mạnh tầm quan trọng của đào tạo dịch thuật trong các cơ

sở đào tạo và tạo điều kiện tốt nhất cho người dịch nắm vững được nguyên tắc, quy trình và phương pháp dịch để họ có thể mang lại lợi ích tối đa khi làm việc với dịch máy.

- Ngoài việc đưa dịch máy vào chính khoá, các cơ sở đào tạo biên-phiên dịch cũng có thể đưa việc dạy dịch máy vào các hoạt động ngoại khoá như thành lập các câu lạc bộ, như Câu lạc bộ dịch máy do các khoa chuyên ngữ của trường hướng dẫn và quản lí. Thành viên câu lạc bộ có thể sẽ là các SV năm thứ ba và năm thứ tư (đã học học phần Nhập môn biên-phiên dịch). Thành viên câu lạc bộ sinh hoạt và học tập chuyên sâu về lí thuyết dịch, nghiên cứu sâu về dịch máy, thực hành dịch máy và về tích hợp giữa dịch máy với sử dụng các phần mềm hỗ trợ dịch thuật (CAT). Theo Lynne Bowker “Kinh nghiệm cho thấy rằng các sinh viên mới ra trường mà thành thạo dịch máy, thành thạo phần mềm hỗ trợ dịch thuật (CAT) thực sự là có lợi thế khi đến làm việc trong một môi trường dịch thuật công nghệ cao chẳng hạn như các công ty phần mềm và các cơ quan của Liên minh châu Âu” (Lynne Bowker, 2002, tr.35).

5. Kết luận

Các thập kỉ cuối thế kỉ 20 và hai thập kỉ đầu thế kỉ 21 chứng kiến sự bùng nổ về sự đa dạng và tính phổ biến của dịch máy. Thực trạng này đòi hỏi chúng ta phải thay đổi cả về quan điểm, nếp nghĩ về dịch máy. Giáo viên chuyên ngữ không chỉ phải giúp SV phát triển các kĩ năng ngôn ngữ, kĩ năng dịch truyền thống mà còn tích hợp giảng dạy kiến thức về dịch máy và hướng dẫn SV thực hành dịch máy. Cần nhấn mạnh là, dù cho dịch máy có phát triển bao nhiêu đi chăng nữa, thì người dịch vẫn giữ vai trò quan trọng và quyết định trong hoạt động dịch thuật; máy móc vẫn chỉ là công cụ còn con người mới là người điều khiển và con người phải có kiến thức, kĩ năng phù hợp để sử dụng công cụ đó.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Arturo Trujillo (1999), *Translation Engines - Techniques for Machine Translation*: Springer- Verlag London.
2. Alan K. Melby, Terry Warner (1995), *The Possibility of Language - A discussion of the nature of language with implications for human and machine translation*, John Benjamins Publishing Company.
3. Cay Dollerup -Annete Lindergaard (1994), *Teaching Translation and Interpreting 2_ Insights, aims and visions*, John Benjamins Publishing Company.
4. Lynne Bowker (2002), *Computer-Aided Translation Technology- A Practical Introduction*, University of Ottawa Press.
5. Joss Morkens, Sheila Castilho, Federico Gaspari, Stephen Doherty (2018), *Translation Quality Assessment*, Springer International Publishing.
6. Michael Cronin (2013), *Translation in Digital Age*, Routledge.
7. Alan Duff (1989), *Translation (Resource Books for Teachers)*, Oxford University Press.
8. Basil Hatim, Jeremy Munday (2005), *Translation - An Advanced Resource Book*, Routledge.
9. Geoffrey Samuelsson - Brown (2010), *A Practical Guide for Translator*, NXB: Multilingual Matters.
10. Jakub Absolon (2019), *Human Translator 4.0*, ASAP – Translation.
11. Lynne Bowker, Michael Cronin, Doroty Kenny, Jennifer Pearson (1998), *Unity in Diversity – Recent Trends in Translation Studies*, Routledge.
12. Lynne Bowker, Jairo Buitrago (2019), *Machine Translation and Global Research_ Towards improved Machine Translation literacy in the Scholar community*, Emerald Publishing Ltd.
13. Thierry Poibeau (2017), *Machine Translation*, MIT Press.
14. Martha Catalina del Angel Castillo (2019), *Translation Strategies for English learner*, Editorial Digital.
15. Mona Baker (2001), *Routledge Encyclopedia of Translation studies*, Routledge.

16. Minako O'Hagan (editor) (2020), *Routledge Handbook of Translation technology*, Routledge.
17. W. John Hutchisons, Harold L. Somers (1992), *An Introduction to Machine Translation*, Academic Press.
18. Kizito Tekwa (2024), *Machine Translation and Foreign Language Learning*, Springer.
19. Cay Dollerup, Vibeke Appel (1995), *Teaching Translation and Interpreting 3*. New Horizons.
20. Chan, Sin-wai (2018), *The Human Factor in Machine Translation*, Routledge Studies in Translation Technology.

On teaching machine translation to language-majored students

Abstract: Along with the development at terrible speed of information, semi-conductor and electronic technology, the incredible increase in translation demands due to globalization and localization has made it possible for machine translation to develop at tremendous speed and become more and more popular not only among professional translators, in the scientific circle, even among laypeople exposing to foreign languages, but also among university students and especially university language-majored ones. In response to such a status quo, in addition to teaching and helping language-majored students develop their language skills, language knowledge as well as human translation skills, language-majored teachers and lecturers must not only change their own mindset about machine translation, constantly improve their knowledge about machine translation, but also teach and show their students how to use and how to interact with machine translation. It will create favorable conditions for our students, after graduating, to have language skills, to master the language knowledge and to have both human translation and machine translation skills to satisfy the ever-increasing demands of translation activities in the highly competitive working environment in the future. Therefore, in this article, which continues the one published in the issue 5(353) 2024 of the "Journal of Language and Life", we investigate the status quo of using machine translation (translation software) among language majored students. We also raise the question whether it is necessary to teach as well as how to teach machine translation for language-majored students.

Key words: machine translation; status quo of using machine translation; necessity to teach language-majored students machine translation; impacts caused by abusing machine translation in foreign language learning.